

Aleix Jiménez i León (Llicenciat en història)

La fundació massaliota de *Rhode* (Roses, Alt Empordà) va viure el seu moment d'esplendor durant l'hel·lenisme. A principi del segle II aC va patir un final sobtat. L'arribada dels romans a la costa catalana durant la segona guerra Púnica va causar estralls en la major part dels poblaments del territori, *Rhode* no en va ser una excepció.

El 195 aC: el final de la fundació massaliota

Les fonts clàssiques han permès situar el final d'aquesta fundació massaliota a l'any 195 aC. Tit Livi explica que les tropes romanes dirigides per Cató que es trobaven camí d'Empúries varen intervenir contra l'amotinament hispà al *castellum* de *Rhode* (AbUrbeCondita, llibre 34, 8, 4). Gràcies a les diferents campanyes d'excavació es coneix que la població es va refugiar a la zona del turó de Santa Maria.

Arran de les diferents campanyes coneixem les defenses rere les quals es protegien els habitants. Els resultats d'aquestes campanyes han permès identificar al peu d'aquest promontori el traçat d'una muralla, la qual s'ha relacionat directament amb el *castellum* que cita Tit Livi (Pena 2006). Aquesta

construcció s'ha relacionat amb un context del final de la segona guerra Púnica, moment en el qual *Emporion* es posiciona a favor del bàndol romà. D'aquesta estructura defensiva se'n coneix tot el traçat de llevant del turó de Santa Maria. Aquesta important muralla tanca tot l'àmbit per l'est i deixa un espai obert de tres metres a la zona meridional. L'espai s'ha relacionat amb una hipotètica porta que obriria cap a la zona de la desembocadura del rec Fondo. Després d'aquesta zona d'obertura la muralla reprèn el seu traçat en direcció a l'oest, segurament iniciant el tancament del turó per la zona sud. A la zona nord, just en l'àrea on es va descobrir aquesta edificació, s'observa un gir del traçat de 90° en direcció oest, que inicia el tancament del turó per la zona septentrional. Aquest espai, doncs,

seria, tal com indiquen les fonts escrites, l'àmbit on es trobarien amotinats els hispans l'any 195 aC. Els materials recollits en les excavacions de la zona d'extramurs han aportat una cronologia de final del segle III aC i inici del segle II aC.

Aquest amotinament de *Rhode* s'ha d'entendre en el context de les revoltes indígenes produïdes al tombant dels segles III aC i II aC. Aquest conflicte hauria estat d'una important rellevància vist que va obligar a la intervenció directa d'un cònsol romà, Cató, un dels màxims dirigents de la República romana. Que a *Rhode* es produeixi un amotinament denota el clar posicionament d'aquesta població a favor del bàndol indígena, fet que tenint present l'element grec de la

fundació massaliota l'hauria d'haver fet més propera al bàndol romà, tal com feren *Massalia* i *Emporion*.

Un altre element important d'aquest moment és la descripció dels amotinats com a hispans per part de Tit Livi. Aquest fet descriu perfectament la simbiosi en una sola identitat dels antics pobladors grecs amb els

ibers. Els resultats arqueològics, malgrat que siguin resultats parcials, mostren una presència majoritària de materials ibèrics en els espais intramurs de la muralla hel·lenística. Es coneix amb certesa un increment de la presència de terrisses i àmfores ibèriques a *Rhode* al llarg del segle III aC. En aquest punt cal fer esment al reclam que suposava per a les poblacions indígenes els pròspers poblaments grecs de la costa, *Rhode* i *Emporion*, amb els quals varen mantenir importants relacions comercials, sobretot relacionada amb els cereals.

Pel que fa al conflicte, si es fa cas de l'explicació de Tit Livi, la intervenció romana hauria estat fulminant,

Pou hel·lenístic del Turó de Santa Maria

Foto: Dra. A. M. Puig

i hauria derrotat ràpidament els hispans amotinats, ja que de seguida les tropes es dirigiren cap a Empúries. Els resultats arqueològics no presenten mostres clares d'aquest enfrontament, tanmateix s'ha plantejat la hipòtesi que l'existència d'un estrat amb una important presència de cendres i carbons a la zona del fossar de la muralla hel·lenística podria ser una possible mostra del resultat del combat dut a terme entre hispans i romans (Puig 1998, p. 139-164). Tanmateix aquesta possibilitat es deixa oberta a costa de seguir ampliant l'excavació dels estrats relacionats amb la zona extramurs.

Del 195 aC a mitjan segle II dC: el final de l'ocupació de l'àmbit urbà i l'explotació de l'àmbit periurbà

Després dels fets del 195 aC i com a conseqüència del triomf romà, aquests imposaren una nova organització i explotació del territori. Els efectes d'aquest nou ordre varen afectar de ple *Rhode*. La fundació massaliota va arribar al seu final.

En aquest moment l'àmbit urbà, l'espai interior de la Ciutadella de Roses, va patir un buit ocupacional fins a mitjan segle II dC. Aquesta etapa s'ha de relacionar amb dues citacions clàssiques d'Estrabó (*Geografia*, llibre 3, 4, 8), en la qual es descriu *Rhode* com una *polichnion*, petitíssima ciutat, que depèn d'Empúries, i de Pomponi Mela (*Chorographia* II 6, 89), que reforça l'anterior citació. Referent a la petitíssima ciutat, de moment els resultats arqueològics no han mostrat restes d'estructures, ni estrats de l'àmbit urbà, que es puguin situar amb precisió en aquest marc cronològic. Tanmateix sí que s'han trobat per tot el jaciment fragments de ceràmica (T.S. sud gal·lica) i àmfores d'aquesta cronologia en estrats repartits per tot l'àmbit urbà. La presència d'aquests materials, a manca que es trobin estructures en futures intervencions, ha d'estar relacionada amb l'activitat portuària que, tal com mostren els treballs desenvolupats a l'ancoratge (Pujol, Carreras 2002), es manté activa en tot moment, i viu un important ascens al llarg del segle I dC que s'ha relacionat amb el moment de màxima esplendor d'Empúries. Els materials recollits a l'ancoratge de *Rhode* coincideixen amb els recollits als jaciments subaquàtics de cala Galladera (Vivar 2004), per un moment inicial, i del derelictu Culip IV (Nieto, Puig 2001), iniciat el segle I dC. Ambdues excavacions es troben a l'àrea nord del cap de Creus, fet que els situa en l'eix comercial entre Narbo i *Emporion*, eix

on també s'ha de situar l'ancoratge de *Rhode*. Aquesta activitat, però, també s'ha de relacionar amb l'ús d'aquest espai com un centre de redistribució de productes cap al rerepaís més proper, les vil·les romanes (com la de les Arenes) i qui sap si cap alguna població emergent. Per exemple, es té coneixement que a Castelló d'Empúries, concretament a l'àrea del puig Mercadal, s'hi han documentat restes ceràmiques del mateix marc cronològic que el període final de *Rhode* i alhora també ceràmiques d'època republicana (Puig 1998a, p. 11-25; Puig 2003, p. 15-19). Si es té present que Roses va ser el port d'Empúries en l'època medieval (Pujol 1993), podria ser que aquesta relació s'iniciés abans?

No es pot descartar, però, que en futures excavacions de l'àmbit urbà de *Rhode* es trobin estructures d'aquest moment que confirmen la presència de la *polichnion* que cita Estrabó. Tampoc es pot obviar que a conseqüència de les diferents fases d'ocupació i moviments de terra que ha patit el territori de Roses s'hagin pogut destruir les restes d'aquest moment, que en cas d'existir serien d'unes dimensions molt reduïdes tal com indiquen les fonts escrites.

En l'àmbit periurbà, el territori més proper que es troba a l'exterior de la Ciutadella renaixentista, hi destaca l'existència de la vil·la de les Arenes, la qual és una mostra clara del nou sistema d'explotació del territori i de la redistribució de la població imposat pels romans. Aquesta explotació, tot i estar molt poc excavada, és la més ben estudiada de la zona més propera a l'àrea de *Rhode*. Tanmateix podria ser que no fos l'única. Hi ha documentats nombrosos emplaçaments en l'àmbit periurbà on s'han recollit fragments ceràmics i amfòrics de context romà, espais que queden pendents de sondejos per tal de verificar aquesta informació¹. Un d'aquests espais es troba a l'àrea del puig de les Àligues. En aquest indret s'hi ha pogut observar una activitat continuada gràcies a l'estudi dels materials que es troben a nivell superficial. Aquesta zona s'ha relacionat amb una explotació ramadera o d'aprofitament del bosc, o d'ambdues coses alhora (Nolla, Palahí, Vivo 2010).

¹ Per a més informació consulteu l'apartat de patrimoni arqueològic de l'Inventari del Patrimoni Cultural immoble.

Mitjan segle II dC: la recuperació de l'àmbit urbà

Els resultats arqueològics han permès identificar un conjunt d'estructures dins de l'àmbit urbà que daten de mitjan segle II dC. Aquest fet és una mostra clara de la reocupació d'aquest espai després d'un llarg període de temps. Aquestes estructures són els dipòsits i el conjunt termal que es troben sota l'anomenat edifici "A", que s'han relacionat directament amb l'activitat portuària (Nieto 1993) i el dipòsit que es troba als peus del baluard de Sant Jaume de la Ciutadella renaixentista i d'altres dipòsits que s'ha localitzat a la zona durant les recents excavacions. Tanmateix també es detecta activitat a l'àrea del turó de Santa Maria. Els materials trobats en el rebliment d'un pou hel·lenístic situat sota l'església romànica donen una cronologia d'aquest període. La presència d'aquest major nombre d'estructures i estrats amb materials d'aquest marc temporal podrien estar relacionats amb la ciutat ròdia que cita Ptolemeu (*Geografia* II, 6, 19) i que per cronologia s'hauria de situar en aquest moment. Així doncs, les estructures trobades podrien estar marcant l'inici d'un nou creixement de la ciutat de Roses, cronològicament coincident amb la decadència d'Empúries (Puig 2006).

Conclusions

La fundació massaliota de *Rhode* pateix els efectes de la romanització del territori de la mateixa manera que d'altres poblaments preexistents a l'arribada dels romans. El seu abandonament suposa la fi del que havia estat una població molt activa durant l'hel·lenisme. Molts altres poblaments ibers són abandonats en aquest mateix moment, és el cas de l'*oppidum* d'Ullastret. Tanmateix d'altres nuclis sobreviuen, és el cas de l'*oppidum* de Sant Julià de Ramis o la mateixa Empúries. La seva supervivència és única i exclusivament causada perquè són emplaçaments útils per als romans. *Rhode* segueix sent útil per als romans com a port secundari d'Empúries i com a lloc de redistribució de productes amb el rerepaís més proper, i és aquesta mateixa activitat la que portarà a una reocupació del territori a mitjan segle II dC amb la construcció de diferents estructures. Pel que fa a l'àmbit periurbà, malgrat estar molt poc estudiat, presenta mostres de la transformació del territori i del nou model d'explotació i control del territori, i té la vil·la de les Arenes com el seu màxim exponent.

PER SABER-NE MÉS:

NIETO, F. X. (1993), *El edificio "A" de la Ciudadela de Roses. (La Terra Sigillata Africana)*. Sèrie monogràfica 14, Girona, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

NIETO, F. X. PUIG, A. M^a. (2001), *Excavacions arqueològiques subaquàtiques a Cala Culip 3. Culip IV: la Terra Sigillata decorada de la Graufesenque*, Girona, Museu d'Arqueologia de Catalunya – Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya.

NOLLA, J. M^a. PALAHÍ, LI. VIVO, J. (2010), *De l'oppidum a la ciuitas. La romanització inicial de la Indigència*, Girona Universitat de Girona.

PENA, M^a. J. (2006), "Fuentes literarias sobre la colonia griega de Rhode (Iberia)". Dins de *La colònia grega de Rhode (Roses, Alt Empordà)*. Serie monogràfica 23. Girona, Museu d'Arqueologia de Catalunya, p. 41-52.

PUIG, A. M^a. (1998B), "Aproximació cronològica a la muralla de Rhode. Una defensa en el límit est del nucli de Santa Maria", *Empúries* 51, Barcelona, Museu d'Arqueologia de Catalunya, p. 139-164.

PUIG, A. M^a. (1998A), "Presència de restes romanes a Castelló", *el Salner* 4, p. 11-25.

PUIG, A. M^a. (2006), "Les excavacions al barri hel·lenístic", dins de *La colònia grega de Rhode (Roses, Alt Empordà)*. Serie monogràfica 23. Girona, Museu d'Arqueologia de Catalunya, p. 139-294.

PUJOL, M. (1993), *Roses, el port del comtat d'Empúries (segles VIII-XV)*, Roses, Programa de Festa Major, sense foliar.

PUJOL, M. CARRERAS, C. (2002), "L'ancoratge i el port de Rhode (Roses, Alt Empordà)", *Empúries* 53, Barcelona, p. 131-154.

VIVAR, G. (2004), "El yacimiento arqueológico submarino de Cala Galladera (Port de la Selva)", *Revista d'Arqueologia de Ponent* 14, Lleida, p. 237-246.